

ДОСЛІДЖЕННЯ ОБОРОННОЇ СПОРУДИ НА ЗАМКОВІЙ ГОРІ В М. ЖИТОМИРІ

Замкова гора в м. Житомирі знаходиться в центральній частині міста. Не зважаючи на те, що це історична частина міста, археологічні дослідження тут практично не проводились. Територія Замкової гори була обстежена В. Антоновичем в кінці XIX ст. Він зазначав, що на початку XIX ст. рештки замкових фортифікацій були сплановані, а на території замчища в 1802 році облаштовано парк. Пізніше територія була віддана під приватну забудову [1, с.7]. Візуальні обстеження Замкової гори були проведені С. Гамченком в 20-х та І. Винокуром в 50-х роках XX ст. В 80-х рр. XX ст. на території Замкової гори кілька шурфів було закладено науковцями Житомирського краєзнавчого музею. В результаті було винесено вердикт – культурний шар пошкоджений та малоінформативний, археологічні дослідження на території Замкової гори безперспективні.

Але в результаті розвідки, проведеної в 2016 році науковими співробітниками Житомирської археологічної експедиції ІА НАНУ були виявлені ділянки вільні від забудови з насиченим культурним шаром. Дослідження вказаної території проводились в жовтні-грудні 2017 р. співробітниками Житомирської археологічної експедиції та викладачами і студентами Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Замкова гора розташована на високому останці (30-35 м) при злитті р. Кам'янки та струмка Рудавки. Має в плані овальну форму, площа – 2,3 га. Для дослідження була обрана вільна від забудови ділянка вздовж верхньої кромки схилу гори, витягнутої з південного сходу на захід. Було закладено три розкопи. В розкопі №1 виявлено 14 об'єктів різного часу – від енеоліту-ранньої бронзи до XVIII ст. Серед них найбільш цікавим є об'єкт №1, розташований в північно-східній частині розкопу. На глибині 0,2-0,6 м від рівня сучасної

поверхні на фоні материкового темно-жовтого лесового ґрунту була виявлена темна пляма округлої форми d-5,35 м площею 23,52 м. кв.[4, с.12].

Дослідження об'єкту проводилось по секторам. Глибина розкопу була доведена до 4 м. Далі у зв'язку з погіршенням погоди об'єкт був тимчасово законсервований. Аналізуючи стратиграфію та знахідки дослідники попередньо виділили два періоди функціонування об'єкту. Ранній період представлений нижнім горизонтом, що залягає а глибині 2,47-3,6 м. від рівня денної поверхні.

Об'єкт в плані округлий, по формі циліндричний, при цьому дещо звужується до низу. Дно ще не досліджено. У північно-східній та східній частинах спостерігаються прошарки обпаленої глини, скупчення вугликів та рештки дерев'яних плах. Серед масового матеріалу переважають фрагменти посуду XII – XIII ст. та другої половини XIII – XV ст., а також залізні вироби, в основному фрагментовані [4, с.13]. Серед індивідуальних знахідок виділяється мідний образок-ікона «Христос-Еммануїл», виконана у техніці візантійської перегородчастої емалі. Вона датується XII – початком XIII ст.

Як зазначалось, ранній період функціонування споруди закінчився її руйнуванням і спаленням вірогідно в результаті військових дій. Певний час об'єкт не відновлювався, а задля зручності провалля було засипане білувато-сірою глиною. Але з часом функціонування об'єкту відновлюється. Це простежується у верхньому горизонті пам'ятки на рівні 0,8-0,9 м від денної поверхні. Тут можна простежити чіткі обриси округлої в плані споруди. Культурний шар, більш потужний в північній частині, містив фрагменти посуду XVI – XVII ст., фрагменти пічних кахлів, металеві та керамічні вироби, кістки тварин [4, с.14]. Серед індивідуальних знахідок найбільший інтерес мають бронзовий замок до скриньки у вигляді коня з залізним механізмом та бронзова кулелійка. З використанням кулелійки можна пов'язати виявлені в цьому ж шарі застигли бризки свинцю, які виникли в результаті розбризкування гарячого металу в процесі виготовлення куль.

В процесі вивчення стратиграфії об'єкту та виявлених знахідок було висловлено кілька версій щодо його функціонального призначення. Найбільш вірогідною є версія, згідно якої були виявлені рештки так званої Круглої вежі. Про неї згадував Лев Тишкевич, який проводив ревізію Житомирського замку в вересні 1545 року. Із додаткових відомостей про її розташування він вказує, що вежа знаходилася навпроти церкви Різдва Пречистої (зараз на цьому місці знаходиться Свято-Успенська церква). Також згадується матеріал, з якого башта побудована: «древом мощним сосновим тесаним у две стени яко вежи, так і башти» [3, с.239-240]. Ці ознаки співпадають і дозволяють стверджувати що вказаний об'єкт №1 і є рештками Круглої вежі.

Ще одна версія виникла у зв'язку з глибоким заляганням об'єкту (близько 4 м. від рівня денної поверхні). Спираючись на писемні джерела, зокрема на замковий реєстр 1572 року, в якому згадується про спробу побудови колодязя на території Житомирського замку, А. Петраускас висловив думку, що вказаний об'єкт і є свідченням цієї спроби. Не виключено також, що колодязь мав знаходитись всередині Круглої вежі. Поєднання оборонної вежі і колодязя часто зустрічалося у практиці побудови фортифікаційних споруд [2, с.29].

Отже ми можемо припустити, що оборонний об'єкт міг бути побудованим ще в давньоруський час і, з певними змінами, проіснував до XVIII ст. Але визначити остаточно час створення, функціональне призначення виявленої споруди та дослідити етапи її побудови стане можливим лише по закінченні археологічних досліджень, які на сьогодні припинені з ряду причин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович В.Б. *Археологическая карта Волынской губернии*. Москва, 1900. 130 с.
2. Ієвлєв М., Петраускас А., Тарабукін О., Хададова М. Розкопки на Замковій горі в м. Житомирі// *Археологічні дослідження в Україні* 2017. Київ, 2019.С.28-29
3. *Литовська метрика. Книга 561. Ревізії українських замків 1545 року*. Київ, 2005. 597 с.
4. Петраускас А., Ієвлєв М.,Тарабукін О., Хададова М. *Звіт про археологічні дослідження на Замковій горі в м. Житомирі у 2017 р.* Київ, 2018. 183 с.

